

Maria Gołębiewska

ANEGDOTA I EPIZOD JAKO PRZYKŁADY ANALOGII PRECEDENSU

SŁOWA KLUCZOWE

analogia; reguła; precedens; anegdota; epizod; biografia

Punktem wyjścia tekstu są tezy dotyczące analogii w aktach i orzeczeniach prawnych – analogia reguły i analogia precedensu. Z kolei punktem odniesienia są tezy na temat kulturowych schematyzacji, wśród których można wymienić narracyjne schematyzacje mitu, historii ogólnej (powszechnej) oraz historii indywidualnej. Narracyjne schematyzacje pozwalają rozpatrywać obok siebie różne przypadki narracji zaświadczających o faktach: 1) narracje mitu; 2) jednostkowe opowieści o wydarzeniach uznawanych za ważne w historii ogólnej; oraz 3) indywidualne świadectwa (biograficzne i autobiograficzne), czyli relacje z własnego życia podmiotu mówiącego, które mogą mieć walor literacki, dokumentacyjny (dokument historyczny) lub też prawny (zeznania w sprawie).

Odwołanie do schematyzacji kulturowych pozwala dostrzec pewne paralelizmy wśród zróżnicowanych dziedzin kultury i praktyk społecznych – regularności, które bywają nazywane m.in. strukturami, modelami, układami danych. W tekście odnoszę się do schematyzacji narracyjnych, które dotyczą opowieści

Maria Gołębiewska – dr hab. prof. IFiS PAN, Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, Zespół Filozofii Kultury, ul Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, <https://orcid.org/0000-0002-2371-9232>; e-mail: maria.golebiewska@ifispan.edu.pl

jednostkowych – biograficznych i autobiograficznych, czyli historii „indywidualnych” (według Rolanda Barthes’a [Barthes 2008: 257]). Jak zauważał Michel Foucault, bywają one włączane w obręb historii globalnej lub historii ogólnej (Foucault 1977: 34). Schematyzacje narracyjne są też ujmowane dzięki strukturalnym regularnościom, typowym dla mitu, jako przykłady biografii bohaterów wyjątkowych, które stają się biograficznymi przykładami wzorcowymi (preskryptywnymi), dotyczącymi nas wszystkich. Jednak modernistyczne, poświeceniowe opowieści biograficzne i autobiograficzne – jak wskazał m.in. Philippe Lejeune w książce *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii* (2001) miałyby własne strukturalne schematyzacje, dookreślające specyfikę indywidualnej opowieści oraz zaświadczające o niepowtarzalności jednostkowej historii, jej faktów i czasowego przebiegu. Specyficznymi narracjami jednostkowymi (mikronarracjami) są anegdota i epizod, bowiem zaznaczają one odstępstwa od reguł makronarracji i dlatego dość trudno poddają się włączeniu do historii ogólnej i ujmowaniu w kontekście mitu.

Analogia reguły i analogia precedensu

Przepisy prawne (zdania preskryptywne) i wyroki prawne (zdania normatywne) są innym rodzajem uschematyzowanych kulturowych regularności, które obowiązują wszystkie podmioty i które mają zarazem nieredukowalne aspekty indywidualne, w przypadku każdej sprawy podlegającej rozpatrzeniu i orzeczeniu. Jak zauważył Jean-François Lyotard, prawne regularności i ich powszechna obowiązywalność w danej kulturze (będącej zarazem kontekstem ich stanowienia: instytucjonalnym, semiotycznym, semantycznym) umożliwiałyby dookreślenie prawidłowości typowych dla tej kultury. Prawidłowości te można łatwo dostrzec w prawniczych procedurach, w konsekwentnych rozróżnieniach aktów prawnych, w semantycznych i logicznych podstawach odróżniania zdań deskryptywnych, preskryptywnych, normatywnych (Lyotard 1983). Dlatego Lyotard stosuje terminologię prawniczą do charakterystyki prawidłowości kulturowo-symbolicznych, pisząc np. o uprawnieniu kulturowym i historycznym w tekstach *List o historii powszechnej* i *Nota o uprawomocnieniu* (Lyotard 1998: 35–54, 55–82). Mówiąc inaczej, odwołuje się on do schematyzacji typowych dla prawa jako dziedziny kultury i praktyk społecznych, dookreślając schematyczne prawidłowości innych dziedzin kultury. Podążając za Lyotardem, dookreślam specyficzne jednostkowe praktyki narracyjne – anegdotę i epizod – w odwołaniu do tez dotyczących prawniczych analogii (Lamond 2006).

Analogię prawną można bowiem rozpatrywać jako strategię argumentacyjną i równocześnie jako strategię narracyjną, czyli pewne ustalone sposoby opowiadania o wydarzeniach, faktach (np. narracje pierwszoosobowe w przypadku

świadectw – są to opowieści autobiograficzne i biograficzne). Mamy tu zatem do czynienia z pewnymi schematyzacjami kulturowymi, które można ujmować jako strategie semiotyczne i semantyczne danej kultury, w jakich splata się to, co literackie, dokumentacyjne (historyczne) i to, co prawnicze.

Trzeba podkreślić, że tezy dotyczące prawniczych analogii reguły i analogii precedensu da się zastosować do charakterystyki różnych rodzajów opowieści jednostkowych – biograficznych i autobiograficznych, ponieważ w opowieściach tych można rozpoznać odwołania do pierwszego lub drugiego rodzaju analogii. I tak, analogia reguły jest łatwo rozpoznawalna w przypadku narracji mitu oraz narracji makrohistorii (ogólnej lub powszechnej). Włączają one opowieść jednostkowego bohatera w makronarrację danej zbiorowości, obszaru kulturowego, momentu lub procesu historycznego. Natomiast analogia precedensu okazuje się ważna w przypadku współczesnych, modernistycznych, zindywidualizowanych mikronarracji biograficznych i autobiograficznych, których autorzy są skupieni na konstytuowaniu własnej odrębności osobowej i tożsamości moralnej (w odwołaniu m.in. do „dobra konstytutywnego”, jak pokazał to Charles Taylor w książce *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej* [Taylor 2001]).

Analogia precedensu, łącząca aspekty opisowe, historyczne i prawnicze, daje się wskazać w dwóch wspomnianych już typach opowieści – w anegdocie i epizodzie, czyli dwóch rodzajach mikronarracji, które *in spe* odwołują się do argumentu analogii i rozumowania przez analogię (tzw. dowód z anegdoty). **Anegdota i epizod mogą być zatem rozpatrywane jako przykłady analogii precedensu:** 1) anegdota jako zaznaczająca regularności precedensów, 2) epizod jako podkreślający ich odmienności. Pytam – wychodząc poza tezy strukturalizmu i poststrukturalizmu, odwołując się do prawoznawczych rozważań o analogii reguły i analogii precedensu – o narracyjny status jednostkowego przypadku, o status niepowtarzalnego losu bohatera biografii i autobiografii: na ile konstrukcja opowieści opiera się na analogii reguł narracyjnych, na ile zaś wymaga wprowadzenia analogii jednostkowego precedensu?

W prawie analogia reguły dotyczy preskrypcji (kodeksów) i normatywności, czyli orzeczeń i wyroków odnoszących się do konkretnych przypadków – faktów i zdarzeń oraz jednostkowych podmiotów. Analogia reguły wpisuje opowieść – świadectwo autobiograficzne – w prawnicze strategie kodeksów i przepisów, niejako podporządkowuje autobiograficzną opowieść tym regułom i ich analogii.

Z kolei **prawnicza analogia precedensu** dotyczy poszczególnych przypadków – faktów i wydarzeń. Opis-deskrypcja stanowi tu punkt wyjścia ustaleń normatywnych (orzeczeń i wyroków), które wtórnie mogą stać się powodem ustalenia nowej reguły (preskrypcji). Można powiedzieć, że analogia precedensu

odwołuje się do argumentu autobiograficznego świadectwa – pierwszoosobowej opowieści, która zaświadcza o przeszłych faktach i w ten sposób łączy trzy aspekty: narracyjno-opisowy (literacki), dokumentalno-historyczny oraz prawniczy, ściśle związany z normatywnością, czyli z dokonywaniem ocen i wydawaniem opinii. Charles Taylor wskazuje i rozważa jeszcze inne aspekty takiej indywidualnej biograficznej opowieści-świadectwa – aspekt moralny i egzystencjalny. Rozpatruje on kulturowe (językowe, literackie) schematyzacje związane z analogiami odsłanianymi w autobiograficznych opisach wydarzeń życia – schematyzacje, które byłyby zarazem strategiami indywidualizacji podmiotu moralnego i politycznego (Taylor 2001).

Rozumowanie przez analogię – analogia reguły w micie i makrohistorii

Analogię uznaje się za czwarty – obok dedukcji, indukcji i redukcji – sposób rozumowania logicznego (Bartha 2019). Rozpowszechnione w myśleniu potocznym rozumowanie przez analogię (*per analogiam* lub *a simile*) jest uważane za zawodne, jednak w argumentacji prawniczej, w narracjach mitologicznych, w indywidualnych opowieściach (diegach) biograficznych i autobiograficznych analogia pojawia się jako przekonujący sposób rozumowania i argumentacji. Jak łatwo zauważyć, w przytoczonych przypadkach analogia jest rozpatrywana bardziej jako strategia argumentacyjna retoryki niż logiczna reguła argumentacyjna, choć logicy porządkują rozumowanie przez analogię za pomocą rachunku zdań i sądów (analogia, czyli B jak A na podstawie wskazanych – powtarzalnych i wspólnych – cech podobieństwa). Co więcej, ujmują oni pewne przypadki rozumowania przez analogię jako odmiany dedukcji oraz indukcji. Natomiast analogia jako figura retoryczna jest uznawana za ważną regułę argumentacyjną, stosowaną na co dzień, w szczególności przez prawników. Analogia jest obecna w prawie stanowionym (ustawowym), w odwołaniu do wzorcowych przypadków stosowania danej normy prawnej (przepisu prawa). Jako metoda stosowania prawa, analogia polega na ustalaniu skutków prawnych danego stanu faktycznego przez porównanie go z innymi stanami faktycznymi, których skutki prawne są znane. W przypadku prawa precedensowego, stan faktyczny podlegający zaopiniowaniu i ocenie („skutki prawne”) ustala się dzięki rozumowaniu *per analogiam* przez porównanie ze stanem faktycznym, jaki miał miejsce w sprawie precedensowej (po uznaniu jej obowiązującego „wiążącego precedensu”). Zarówno analogia reguły, jak i analogia precedensu pozwala zatem określać poszczególne przypadki, fakty, obiekty i ludzi w odwołaniu do powtarzalnych cech, które dają się wskazać – analogicznie – w innych jednostkowych przypadkach: 1) jako ich regular-

ności lub też 2) jako jednostkowe sprawy, które mogą być uznane za typowe, a nawet wzorcowe.

Jak wiadomo, według Claude'a Lévi-Straussa (m.in. *Antropologia strukturalna* [Lévi-Strauss 1970]) oraz Edmunda Leacha (*Culture and Communication. The Logic by Which Symbols Are Connected* [Leach 1976]) mitologika – jako sposób rozumowania typowy dla myślenia potocznego, a w szczególności dla narracji mitu – opiera się na rozumowaniu przez analogię. Swoją regularność takie rozumowanie zawdzięcza powtarzalności następstwa wydarzeń – mówiąc inaczej, domniemanym, analogicznym regułom koniecznego następstwa obok analogii charakterów postaci, miejsc, onomastyki, relacji interpersonalnych. Mitologika odwołuje się do zbioru reguł narracyjnych, które są uznawane za uniwersalne dla danej społeczności wraz z jej onomastyką – imionami bohaterów, nazwami miejsc. Lyotard scharakteryzował semiotyczne i semantyczne cechy, wspólne dla mitu i historii danej społeczności, związane z jej kulturą i symboliczną tożsamością, włączające historie oraz tożsamości jednostkowe w obręb danego kontekstu kulturowego (Lyotard 1983). Jednak – jak pokazał Taylor – tożsamość współczesnego, zindywidualizowanego podmiotu konstytuowana jest w odwołaniu do innych rodzajów narracji, przekracza schematyzmy historii ogólnej i narracji mitu. Przypadkami takich indywidualnych narracji byłyby – wedle Maxa van Manena – anegdota oraz epizod jako jej specyficzna odmiana (van Manen 2016).

Współczesny rozwój badań biograficznych i autobiograficznych pozwolił na nowo postawić pytanie Rolanda Barthes'a, dotyczące regularności indywidualnych mikrohistorii (Barthes 1984). Odpowiedzi na to pytanie – inaczej niż tezy historiozoficzne – ujmują jednostkową autobiografię nie jako podporządkowaną historii ogólnej lub uniwersalnej, koniecznościom zbiorowym lub czasowym. W kontekście współczesnych badań nad indywidualnymi biografiami i autobiografiami¹ można zapytać: jakie zabiegi retoryczne i narracyjne pozwalają charakteryzować jednostkowe wydarzenia (ich następstwo), do których trudno jest stosować tak reguły narracji mitologicznych, jak reguły narracji makrohistorycznych (np. historii politycznej lub historii narodowej)?

Udzielając odpowiedzi, należałoby odwołać się raczej do analogii precedensu niż do analogii reguły, chociaż w badaniach dotyczących historii indywidualnej wskazywano jej regularności, dające się dostrzec w przypadku długi trwających procesów. Takie regularności charakteryzowali m.in. Paul Ricoeur w książce *O sobie samym jako innym* (2018) i Charles Taylor w rozważaniach o nowocześniejszych źródłach podmiotowości (2001), odwołując się do wzajemnego uwikłania: 1) doświadczenia jednostkowego, 2) jego przeżywania oraz 3) ujmowania

¹ Por. np. *Theoretical Discussions of Biography...* 2013.

doświadczeń i przeżyć w aktach słownych, szczególnie w narracjach prozatorskich. W tych indywidualnych historiach ważny był czasowy charakter przeżyć wewnętrznych, narracyjna konstrukcja czasu opowieści oraz ich spłot w kole hermeneutycznym, zgodnie ze schematem: doświadczenie – opis językowy przeżyć – modyfikacja doświadczenia po zapoznaniu się z opisem. Jednak anegdota i epizod są zdarzeniami krótko trwającymi i dla ich charakterystyki należałoby znaleźć jeszcze inne odniesienie – fenomenologię egzystencjalną skupioną na momentalności wydarzenia (Martin Heidegger) i jego aktualności (Maurice Merleau-Ponty), na „doświadczeniu egzystencjalnym” jednostkowego podmiotu, w którego życiu wydarza się coś wyjątkowego, lecz chwilowego i ulotnego, co stara się on zapamiętać (anegdota) lub zapomnieć (epizod).

Argumentacyjne aspekty anegdoty i epizodu – podobieństwa i różnice

Dwudziestowieczna krytyka koncepcji historiozoficznych była związana m.in. ze szczegółową refleksją na temat historii indywidualnych i mikrohistorii (Barthes, Foucault). Od lat 60. XX wieku badania nad historią jednostkową i ich metodologia rozwijały się od opisu poszczególnych przypadków jednostkowych do uznania tych biograficznych i autobiograficznych przypadków za typowe, przykładowe bądź charakterystyczne dla danego okresu, grupy społecznej i miejsca życia. W dalszych akapitach dookreśliłam dwa narracyjne sposoby ujmowania krótko trwającej historii jednostkowej: jako typowej, powtarzalnej i nawet wzorcowej (anegdota) oraz jako nietypowej i rzadkiej (epizod).

Zarówno we współczesnej humanistyce, jak też w naukach społecznych wskazuje się – za Mieke Bal – na obecność „pojęć wędrujących” (Bal 2012), które pojawiają się w wielu dziedzinach wiedzy jako wynik interdyscyplinarnych i transdyscyplinarnych inspiracji i zapożyczeń. „Epizod” i „anegdota” są właśnie takimi interdyscyplinarnymi pojęciami. „Anegdota” jest terminem stosowanym w teorii literatury, w metodologii nauk, w historii, filozofii i antropologii, w prawoznawstwie i retoryce m.in. jako „dowód anegdotyczny” (starogr. *ἀνέκδοτον* – nieogłoszony, niekończący się; współcześnie gatunek prozy narracyjnej w literaturze pisanej oraz ustnej; skrótowy opis wydarzenia, także osoby, miejsca, który służy charakterystyce podmiotowej i przedmiotowej). Z kolei „epizod” pojawia się w słowniku psychologii i medycyny („epizod chorobowy”), w historii (np. w historii nauki – Imre Lakatos), również w prawoznawstwie i praktyce prawniczej jako element argumentacji (starogr. *ἐπεισόδιον* – element konstrukcyjny greckiej tragedii; współcześnie jednostka narracyjna w większym utworze dramatycznym lub dokumentalnym, m.in. w gatunkach typowych dla kultury popularnej; również wydarzenie będące odstępstwem od typowego

przebiegu zdarzeń). Warto zapytać o argumentację odwołującą się do tego, co **anegdotyczne i epizodyczne w mikrohistoriach**: w osobowej historii indywidualnej, czyli w biografiiach podmiotowych, a także w historii partykularnej (np. w „biografiach przedmiotowych” według Arjuna Appaduraia [Appadurai 1988: 3–63]). Trzeba dodać, że byłaby to przede wszystkim argumentacja przez analogię.

Jak wspomniano, pojęcia epizodu i anegdoty są związane z charakterystyką wydarzeń krótko trwających bądź w makrohistorii (historii ogólnej, powszechnej), bądź w mikrohistorii – w historii partykularnej (np. nauki, medycyny) oraz osobowej (jednostkowe biografie i autobiografie). W epizodach i anegdotach próbuje się ująć krótki odcinek czasu, bez względu na to, czy tłem pozostawalby nieskończony wymiar dziejów powszechnych, czy skończone wymiary historii mitologicznej bądź biblijnej (od kreacji świata ku otwartej lub domkniętej czasowo przyszłości), jak też skończonej historii życia ludzkiego (od narodzin do śmierci). Skończoność historii indywidualnej, przewycięzana na wiele sposobów (przetrwanie w pamięci innych, pozostawienie świadectw), domaga się pewnej spójności, coraz trudniej osiągalnej w zgodzie ze współczesnymi koncepcjami historii ogólnej, ponieważ cząstkowość, indywidualizacja i relatywizacja jednostkowej historii nie sprzyjają zabiegom uspojniania. Dobrym przykładem wprowadzania koherencji do zróżnicowanych historii jednostkowych może być koncepcja wewnętrznej świadomości czasu Edmunda Husserla (retencji i protencji) oraz jej transpozycja w postaci trzech „ekstaz czasowych” Martina Heideggera. Również w koncepcji historii Foucaulta, m.in. w jego opisie historii wiedzy i rozwoju dziedzin nauki, można dostrzec wysiłek wprowadzenia całościowej spójności, mimo odnajdowanych „nieciągłości” i zerwań (Foucault 1977: 30, 34).

W próbach stosowania takiego „holistycznego koherentyzmu” (Otto Neurath) ważną rolę odgrywa ujmowanie epizodyczności i anegdotyczności, ponieważ za pomocą terminów „epizod” i „anegdota” ujmuje się dwa odmienne sposoby charakteryzowania tego, co momentalne, krótkotrwałe i co próbuje się włączyć do domniemanej spójnej całości historycznej. Epizod bowiem jest określany jako pewne nadzwyczajne wydarzenie, stanowiące wyłom i zaburzenie poszukiwanej koherencji – zarówno czasowej, jak i semantycznej, związanej z nadawaniem znaczenia wydarzeniom. Natomiast anegdota byłaby potwierdzeniem owej koherencji, w tym domniemanej historycznej celowości i konieczności, wraz z odsłanianym sensem. Punktem wyjścia rozważań o anegdocie i epizodzie mogą być **tezy książki Maxa van Manena** *Phenomenology of Practice. Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing* (van Manen 2016), omówione w dalszej części tego artykułu. W swojej koncepcji fenomenologii stosowanej van Manen proponuje argumentacyjne odwołanie do historii jednostkowego

podmiotu – do biografii, którą ujmuje nie tylko jako dokumentacyjny zapis jednostkowej egzystencji, lecz także jako „anegdotę”, czyli pewien przykład całościowej postawy podmiotu. Koherencja historii podmiotu, podobnie jak w koncepcji tożsamości osobowej Charlesa Taylora, jest tu dopełniana etyczną i moralną koherencją egzystencji.

Przywołując tezy van Manena, można zapytać o anegdotyczny oraz epizodyczny charakter jednostkowej historii – o stosowanie anegdoty i epizodu w argumentacyjnym potwierdzaniu lub osłabianiu biograficznej koherencji. W jaki sposób obie te kategorie, służące opisowi momentów egzystencji jednostki, wpływają na koherencję lub jej brak w ujmowaniu własnego życia, w uzasadnianiu swoich wyborów, działań i przekonań? Można zapytać o metodologiczną ważność obu tych „wędrujących pojęć” w odniesieniu do tego, co Barthes nazywał „indywidualną ideologią”, deklarowaną przez jednostkowy podmiot w spójnej zgodności z własną historią (Barthes 2008: 271–276). Właśnie tak ujmuje anegdotę oraz epizod jako jej odmianę van Manen. Z kolei zagadnienie analogii precedensu pozwala dookreślić oba pojęcia, wychodząc poza literacką i historyczną narratologię.

Anegdota i epizod są dwiema figurami retorycznymi i narracyjnymi, które relacjonują to, co krótkotrwałe w historii pojmowanej jako przebieg zdarzeń o pewnych regularnościach. Jako figury retoryczne umożliwiają one argumentację na rzecz ważności krótko trwających zdarzeń; natomiast jako narracje służą opowiadaniu o wyjątkowości tych zdarzeń, a szczególnie historii indywidualnych – personalnych autobiografii i biografii, tak w kontekście makro-, jak i mikrohistorii. Jednak, jak łatwo zauważyć, anegdota i epizod różnią się znacznie. Ta pierwsza dotyczy tego, co wyjątkowe i równocześnie powtarzalne w opowieściach, co przydarza się wielu osobom i zarazem jest odejściem od codzienności (jak wojna). Anegdota kojarzona jest zatem, paradoksalnie, z tym, co nadzwyczajne i zarazem zwyczajne w swej powtarzalności, co przemijające, ale warte zapamiętania, co chwilowe, lecz takich momentów doświadcza wielu z nas. Można powiedzieć, że dzięki tym paradoksom anegdoty, czyli jednostkowa opowieść o wyjątkowości zdarzeń, wpisuje indywidualną biografię i autobiografię w historię wspólnoty i w historię tego, co długo trwające – w makrohistorię, dodatkowo uwierzytelniając lub zaprzeczając jej regularnościom.

Natomiast epizod w swojej wyjątkowości jest odstępstwem od reguły, ponieważ opowieść o tym, co epizodyczne w życiu jednostki pozwala ująć odmiennie od normy ogólnie, społecznie ustalonej, jak np. epizod chorobowy, będący odstępstwem od normy zdrowia obowiązującej i postulowanej. Mówiąc krótko, anegdota jest potwierdzeniem regularności biograficznych, natomiast epizod jest zakłóceniem przebiegu życia i regularności biograficznych. Anegdota

jest warta zapamiętania, epizod jest wart zapomnienia. Jednak może być on rozpatrywany jako opowieść o fakcie, o którym należałoby nie pamiętać, a który powraca we wspomnieniach. Dlatego epizod pozostaje trudny do słownego ujęcia i relacjonowania, natomiast anegdota jest wciąż i na nowo opowiadana. Trzeba podkreślić, że analogia precedensu pozwala ujmować argumentacyjną regularności w obu przypadkach: 1) czyniąc z faktu anegdotycznego typowy przykład, a nawet preskryptywny wzorzec do naśladowania *per analogiam*; 2) ujmując fakt epizodyczny jako to, co – analogicznie w przypadku wielu biografii – powtarza się, lecz ma słabą moc performatywną. Odniesienie do teorii performatywnej Johna L. Austina (Austin 1993: 543–729) okazuje się poręczne we wskazaniu regularności retoryki epizodu – regularności opartych na analogii, na argumentacyjnym podobieństwie. W przypadku epizodu bowiem analogia precedensu ujmuje te retoryczne regularności, które polegałyby właśnie na osłabieniu performatywnej mocy epizodycznej opowieści: 1) mocy illokucyjnej, ponieważ fakt (przeżycie) epizodyczny nie jest przykładem do naśladowania w kolejnych doświadczeniach i postępowaniu; 2) siły perlokucyjnej, jako że oddziaływanie perswazyjne na odbiorcę komunikatu łączy sprzeczne intencje komunikacyjne – opowieść epizodyczna równocześnie jest afirmowaniem danego faktu jako ważnego i wartego relacjonowania (precedens w znaczeniu afirmatywnym) oraz negatywnym ostrzeżeniem przed podobnymi, analogicznymi faktami (precedens w znaczeniu negatywnym).

Można powiedzieć, że epizodyczna opowieść byłaby specyficznym precedensem opowiadania, przypomina anegdotę w jej ujmowaniu krótko trwających wydarzeń, przede wszystkim w indywidualnych historiach i autobiografiach zaświadczających o zdarzeniach. Jednak wyjątkowość faktu epizodycznego stanowi odstępstwo od dotychczasowych, afirmowanych wzorców, ich analogicznej powtarzalności, niejako osłabia to, co analogiczne w analogii precedensu. Retoryka epizodu (m.in. w prawie) dotyczy tzw. przykładu epizodycznego, który w zamierzeniu negowałby reguły w myśleniu potocznym dzięki wskazaniu odstępstwa od nich lub ich faktycznego naruszenia. Z kolei „**dowód anegdotyczny**”, **oparty na analogiach** przebiegu wydarzeń w anegdotach (biograficznych opowieściach), czyli na rozumowaniu przez analogię, jest domniemanym potwierdzeniem reguły w myśleniu potocznym.

Trzeba dodać, że wyrażenie „dowód anegdotyczny” ma dwojakie znaczenie: 1) dowód w formie anegdoty lub pogłoski nazywa się „anegdotycznym”, gdy istnieje wątpliwość co do jego prawdziwości; sam dowód nie jest godny zaufania; 2) określa się tak dowód, który sam w sobie może być prawdziwy i weryfikowalny, użyty do osiągnięcia konkluzji, która z niego nie wynika, zazwyczaj przez dokonanie generalizacji na podstawie niewystarczającej ilości danych, a przede

wszystkim na podstawie jednostkowego przykładu, który stawałby się obowiązującym wzorcem zachowania i postępowania. W obu przypadkach wniosek nie byłby wiarygodny, choć niekoniecznie musi być nieprawdziwy, nie wynika jednak z „dowodów”.

Mówiąc krótko, dowód z anegdoty jest odmianą rozumowania przez analogię, które spotykamy w myśleniu potocznym i jego argumentacji, ale również w narracjach mitologicznych (pewien przebieg wydarzeń w życiu bohaterów mitu staje się wzorcem przebiegu zdarzeń tzw. zwykłych ludzi). Może być on również traktowany jako specyficzna odmiana rozumowania indukcyjnego, ponieważ nabiera siły perswazyjnej dzięki odwołaniu do przeżytego wydarzenia, które staje się zaświadczonego faktem, na wzór i podobieństwo faktu naukowego. Równocześnie jest to dowód świadectwa – dowód świadka jakże dobrze znany historykom i prawnikom. Byłby to także dowód dobrze znany prozaikom – jak wiadomo dzięki badaniom Michaiła Bachtina, hellenistyczne początki prozy opierały się na narracji autobiograficznej autora (narracja homodiegetyczna), który zaświadczał własnym życiem o ważnych faktach historii ogólnej i jej znamienitych postaciach.

Łatwo zauważyć, że współcześnie dowód z anegdoty – odwołujący się do argumentu zaświadczenia o realności w indywidualnych autobiografiach i biografiach – zyskuje na znaczeniu. Dowód ten znajdujemy m.in. w opisach życia podmiotu liberalnej demokracji, prosumenta rynku dóbr i rynku mediów. Można powiedzieć, że epizod również wspiera argumentację odwołującą się do autobiografii podmiotu, bowiem jest typowy raczej dla historii indywidualnej niż historii ogólnej.

Anegdota i epizod w historii indywidualnej

Anegdota i epizod mogą być różnie lokowane w koncepcjach biografii i autobiografii, m.in. zależnie od zakładanych semantyk biografii – esencjalnych (realizm teoriopojęciowy) i nominalistycznych (w tym pragmatyzm semantyczny, strukturalizm i współczesne hermeneutyki). Fenomenologia egzystencjalna i fenomenologia stosowana, o których będzie dalej mowa, wykraczają poza esencjalizm bytu, podkreślając jednak stałość antropologicznego wyposażenia, w tym zdolności racjonalne, afektywne i wolicjonalne. W przypadku tej refleksji biografia ujmuje stawanie się bytu, jego istnienie w czasie i przemiany, zarazem zgodne z czasowymi regularnościami, jak i otwarte na nieoczekiwane wydarzenia, łączące to, co konieczne z tym, co przypadkowe. Z tego m.in. powodu kwestia tożsamości podmiotowej okazuje się wyzwaniem, ale – zgodnie z tezami fenomenologii hermeneutycznej – akty języka i ich regularności

narracyjne oraz argumentacyjne pozwalają porządkować zróżnicowane zdarzenia życia, ujmować je biograficznie i autobiograficznie w pewną spójną całość. Takie założenie odnajdujemy np. w książce *O sobie samym jako innym* Paula Ricoeura (Ricoeur 2018), w publikacjach i wykładach Michela Foucaulta (*Hermeneutyka podmiotu* [Foucault 2012]), u Charlesa Taylora i w fenomenologii stosowanej („praktycznej”) Maxa van Manena. Anegdota i epizod jako opowieści o wydarzeniach krótkotrwałych mogą argumentacyjnie zaprzeczać biograficznym regularnościom lub je potwierdzać – potwierdzając, wspomagają spójność biograficzną, zaś zaprzeczając, stają się elementami „nieciągłości i zerwań” w historii jednostkowej, szczególnie w przypadku epizodu.

Do filozofii egzystencji i filozofii historii odwołuje się Taylor w refleksji na temat jednostkowych narracji biograficznych i praktyk dyskursywnych, a jego tezy można z kolei znaleźć w rozważaniach van Manena. Taylor odnosi się do sfery artykulacji, wyrażania, wypowiedzania, do Heideggerowskiej koncepcji koła hermeneutycznego i też Foucaulta. Praktyki codzienne rozpatruje on w specyficznym sensie jako ściśle związane z porządkiem językowej artykulacji. Dlatego można uznać, że wedle Taylora praktyki mają, podobnie jak u Foucaulta, charakter dyskursywny – wszelkie praktyki społeczne i indywidualne są związane z językowym, dyskursywnym porządkiem wyrażania. Dzięki takiemu założeniu w swojej koncepcji Taylor może połączyć: 1) indywidualną historię daną w jednostkowej narracji z 2) porządkiem historycznego wyjaśniania, który obejmuje nie tylko dzieje jednostkowe, ale też dzieje jako epokę, okres w rozwoju pewnej określonej kultury. To właśnie dzięki pojęciu praktyki dyskursywnej możliwe jest pomyślenie artykulacji jako wyrażania wartości-idei – artykulacji tak ważnej zdaniem Taylora.

Jak wiadomo, Foucault powołuje pojęcie formacji dyskursywnych jako pewnych całości poznawczych, między którymi brak jest bezpośrednich przejść, lecz dają się zauważyć „progi i zerwania”. Zarazem odwołuje się on do specyficznego rozumianych pojęć wypowiedzi i wypowiedzania, czyli artykulacji. Według Foucaulta, „pojęcie nieciągłości zaczyna zajmować ważne miejsce w dyscyplinach historycznych. Dla historii w formie klasycznej [...] nieciągłość była owym stygmatem rozproszenia, który odcisnął czas, i który historyk miał za zadanie usunąć z historii” (Foucault 1977: 33). Foucault podkreśla, a za nim Taylor, że „nieciągłość jest już nie tyle zaprzeczeniem badań historycznych (ich odwrotnością, ich porażką, granicą ich możliwości), co elementem pozytywnym, który określa ich przedmiot i uprawomocnia ich analizy” (Foucault 1977: 34).

Jednak w koncepcji Taylora pojawia się pewna trudność związana z odwołaniem do pojęcia nieciągłości, ponieważ według niego opis historyczny to zarazem indywidualny, subiektywny opis życia, dokonywany w narracji i dzięki artykulacji,

ściśle związane z pamięcią jednostkową, a co ważniejsze – z konstytuowaniem jednostkowej tożsamości. Jak zatem pogodzić spójne poczucie tożsamości, budowane dzięki koherentnej narracji, z owymi nieciągłościami, niekonsekwencjami, „progami”? Taylor proponuje uzgodnienie takich stanowisk w sposób dwojaki: 1) na poziomie jednostkowego opisu narracyjnego, wiążąc poczucie tożsamości z realizacją pewnych idei, 2) na poziomie historii ogólnej, odwołując się do pojęcia historycznego wyjaśniania.

Kanadyjski filozof wskazuje, że podstawowym warunkiem nadania sensu i znaczenia własnemu życiu jest ujęcie go w strukturze narracyjnej, która zarazem stanowi dla nas strukturę rozumienia i samorozumienia (Taylor 2001: 47). Jednocześnie Taylor podkreśla rolę spójności, „jedności życia” indywidualnego, konstytuowanej na podstawie postulowanej i wymagającej wysiłku jedności i spójności jaźni, „ja” autonomicznego wobec świata. Według Taylora, spójność, jedność bądź całość „mojego życia” (Taylor 2001: 50) pozostaje wciąż konstruowaną w narracji spójnością tożsamości i zarazem związków ze światem, bycia-w-świecie jako pewnego wciąż dokonującego się procesu. Artykulacja naszych uczuć i naszej historii w słowach daje kontakt ze źródłami moralnymi, przede wszystkim dzięki ponownemu ujęciu życia w nowej narracji, a to z kolei prowadzi do koniecznych przewartościowań. Co więcej, indywidualne historie ludzi, ich opowieści odnoszą się do najważniejszych rysów historii jako realizacji dobra, a narracje historyczne odwołują się do wizji dziejów jako realizacji idei moralnych. I to dlatego „historyczne schematy narracyjne” nadają znaczenie i istotę ludzkiemu życiu, występują bowiem w roli moralnych źródeł – wykraczają poza pozorną przypadkowość jednostkowych zdarzeń, które w osobowej opowieści układają się w sensowną, moralnie uzasadnioną i uzasadniającą indywidualną historię.

Do badań nad doświadczeniami krótko trwającymi wiele wnosi refleksja fenomenologiczna Maxa van Manena (kontynuatora m.in. tez Foucaulta i Taylora), a szczególnie jego rozważania dotyczące anegdoty i jej roli w narracyjnej, autobiograficznej konstrukcji podmiotowości. Anegdota byłaby tu rozpatrywana jako potwierdzenie regularności ontologicznych, dostrzeganych w życiu-egzystencji wielu osób, jak też tego, co typowe dla życia-egzystencji danej osoby. Van Manen podkreśla, że anegdota jest „prawdopodobnie najczęstszym sposobem, za pomocą którego ludzie mówią o swoich wydarzeniach. Kiedy mówimy o naszych codziennych doświadczeniach, robimy to zwykle za pomocą anegdot” (van Manen 2016: 250). Co więcej, są one prawdopodobnie „naturalnym sposobem” uświadamiania sobie obaw związanych z życiem, a narracja anegdotyczna pozwala zastanowić się w konkretny sposób nad doświadczeniem i w sposób odpowiedni wobec niego. „Anegdota to refleksja, myślenie. Anegdoty stanowią część gramatyki historii codzienności. Anegdoty odtwarzają doświadczenia”, ale w formie

„skoncentrowanej, skondensowanej, zintensyfikowanej, ukierunkowanej i narracyjnej” (van Manen 2016: 250).

Van Manen pisze o praktyce powoływania anegdot, która „przygotowuje przestrzeń refleksji fenomenologicznej” (van Manen 2016: 250). „Anegdoty są tak skuteczne” w samopoznaniu podmiotu i w oddziaływaniu argumentacyjnym, ponieważ ujmują „coś godnego uwagi lub ważnego na temat życia, obietnic i praktyk, frustracji i niepowodzeń, wydarzeń i wypadków, rozczarowań i sukcesów naszego codziennego życia” (van Manen 2016: 250). Anegdota jest bowiem „instrumentem narracyjnym, który jest konkretny i zaczerpnięty z życia (w sensie fikcyjnym lub prawdziwym) i który może być podany jako »przykład« w sensie fenomenologicznym” (van Manen 2016: 250). Fenomenologicznego użycia anegdoty nie należy mylić z relacjami na temat doświadczanych faktów, ponieważ „uogólnienie empiryczne nie jest celem badań fenomenologicznych. Chodzi o to, że w badaniach jakościowych krytycy anegdot nie uznają, iż anegdotę należy cenić za coś innego niż fakt empiryczny lub faktyczne przyczyny historyczne” (van Manen 2016: 250–251). Anegdoty mogą wyjaśniać kwestie, które „opierają się prostemu wyjaśnieniu lub konceptualizacji”, „przybliżają rzeczy, przyczyniając się do żywotności i obecności doświadczenia” (van Manen 2016: 251). Van Manen charakteryzuje nie tyle anegdotę mówioną, ile pisaną, utrwaloną i dzięki temu bardziej oddziałującą:

Anegdotę można zbudować na podstawie „opisów przeżycia” zebranych podczas wywiadu, obserwacji, osobistych doświadczeń, związanej z nimi literatury, pisemnych relacji [...]. Czasem opisy empiryczne są tak dobrze opowiedziane, że mają już narracyjny kształt anegdoty (van Manen 2016: 251).

Holenderski filozof wskazuje pewne stałe, powtarzalne cechy anegdot, które określa jako ich „strukturę narracyjną”: 1) anegdota to bardzo krótka i prosta historia, 2) zwykle opisuje pojedynczy incydent, 3) jej początkiem jest główny moment doświadczenia, 4) zawiera ważne konkretne szczegóły; 5) często mieści kilka cytatów, przytoczeń tego, co zostało powiedziane, 6) pojawia się szybko po opowiadaniem zdarzeniu, 7) często ma skuteczne w retorycznym oddziaływaniu, „uderzające” zakończenie, „punkt” zwracający uwagę (van Manen 2016: 252), skutkujący pewną semantyczną intensyfikacją anegdotycznego opisu wypadków. Van Manen argumentuje, że „tekst nabywa” ów punkt skupiający uwagę i zarazem intensyfikujący znaczenia opowieści, gdy „anegdota staje się przekonującym »przykładem« narracji i jest w stanie nas poruszyć i doprowadzić do rozumienia, którego nie może dać zwykły układ zdań. Pomaga nam »rozumieć« i doświadczyć coś, czego nie poznajemy w sensie intelektualnym” (van Manen 2016: 253). **Fenomenologicznie ujęte anegdoty oddziałują właśnie jako „przykłady”**

w opisywaniu zjawiska, czyli „mają cechy narracyjne, które sprawiają, iż tekst jest sugestywny, żywy i empirycznie rezonuje” (van Manen 2016: 254). Mówiąc inaczej, „siła metodologiczna” anegdoty polega na tym, że ma ona „fenomenologiczny status przykładu”. „Anegdotyczny przykład” nie wyraża tego, co poznajemy dzięki pojęciowym argumentom lub pojęciowemu wyjaśnianiu, lecz jego narracyjna „sugestywność” pozwala doświadczyć tego, co trudne do rozpoznania w sensie intelektualnym: „to, co niewytłumaczalne, jest możliwe do poznania w sensie fenomenologicznym” (van Manen 2016: 256).

Van Manen podkreśla tu jednostkowość przeżycia i doświadczenia relacjonowanego za pomocą anegdotycznego przykładu, który daje dostęp do innej indywidualnej subiektywności, umożliwia niejako fenomenologiczny wgląd w nią, „ponieważ anegdota jako przykład, podobnie jak literacka fikcja, jest zawsze zorientowana na liczbę pojedynczą” (van Manen 2016: 256). Podobnie jak każda literacka historia lub powieść, anegdota byłaby zawsze „jakąś unikalną historią, która uwypukla szczególny bądź osobliwy charakter określonego zjawiska lub wydarzenia” (van Manen 2016: 256). Co więcej, „fenomenologiczna refleksja i analiza posługują się przykładem” (van Manen 2016: 257), bazują na konkretnych przykładowych przypadkach. „Fenomenologiczny przykład to urządzenie filologiczne, które w pewnym stopniu zachowuje zrozumiałość liczby pojedynczej” i dotyczy to także anegdoty jako narracyjnego i argumentacyjnego przykładu. Dodatkowo jeszcze, przykład pojęty fenomenologicznie, w tym przykład anegdotyczny, ma na celu uzgodnienie tego, co pojedyncze i tego, co ogólne, szczególnego i uniwersalnego, indywidualnego przypadku i reguły zakładanej jako konieczna. Jednak jednostkowość opowiadanej indywidualnej historii nie daje się sprowadzić do historii ogólnej, ponieważ zachowana zostaje pewna ich niewspółmierność i prymat jednostkowości. „Innymi słowy, osobliwość pojawia się w dekonstrukcyjnym połączeniu tego, co szczególne z tym, co uniwersalne” (van Manen 2016: 260) i w ten sposób anegdota, wraz z jej osobliwościami, może stać się narracyjnym i argumentacyjnym przykładem.

Konkluzja

Historia współczesności jest złożona z wielu mikrohistorii cząstkowych, zapisów fragmentarycznych, świadectw niepełnych, w których znajdujemy wiele nieciągłości. Dzięki mikrohistoriom, w tym **dzięki opowiadanym anegdotom i przywoływanym epizodom, świadectwo indywidualne nabiera mocy**, nie jest jedynie elementem historii ogólnej lub powszechnej, która podlega mitologizacji i wraz z tym naturalizacji, jak zauważał m.in. Roland Barthes. **W oparciu o analogię precedensu staje się ono przykładem**, czyli deskryptywną podstawą preskryp-

tywnego wzorca, proponowanego do upowszechnienia w ramach porządków symbolicznych, w odwołaniu do różnych stosowanych semantyk biograficznych i paralelnych schematyzacji kulturowych (m.in. prawniczych, literackich, norm danej kultury i jej kodeksów). Bowiem nasze życie, egzystencja jednostkowa pełna jest ulotnych, ale ważnych anegdotycznych i epizodycznych chwil w ramach codziennego trwania i jego reguł dyscyplinujących plan dnia, roku i reszty życia.

BIBLIOGRAFIA

Appadurai Arjun. 1988. *Introduction: Commodities and the Politics of Value*. W: *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Red. Arjun Appadurai. New York: New School University. S. 3–63.

Austin John L. 1993. *Jak działać słowami*. W: John L. Austin. *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*. Przeł. Bohdan Chwedeńczuk. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. S. 543–729.

Bal Mieke. 2012. *Wędrujące pojęcia w naukach humanistycznych*. Przeł. Marta Bucholc. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Bartha Paul. 2019. *Analogy and Analogical Reasoning*. W: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: Stanford University (Department of Philosophy; The Metaphysics Research Lab) [online]. Protokół dostępu: <https://plato.stanford.edu/entries/reasoning-analogy/> [22.03.2022].

Barthes Roland. 1984. *Dyskurs historii*. Przeł. Adam Rysiewicz, Zbigniew Kloch. „Pamiętnik Literacki”, R. 75, nr 3. S. 225–236.

Barthes Roland. 2008. *Mitologie*. Przeł. Adam Dziadek. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.

Foucault Michel. 1977. *Archeologia wiedzy*. Przeł. Andrzej Siemek. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Foucault Michel. 2012. *Hermeneutyka podmiotu*. Przeł. Michał Herer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Lamond Grant. 2006. *Precedent and Analogy in Legal Reasoning*. W: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: Stanford University (Department of Philosophy; The Metaphysics Research Lab) [online]. Protokół dostępu: <https://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-prec/> [22.03.2022].

Leach Edmund. 1976. *Culture and Communication. The Logic by Which Symbols Are Connected*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Lejeune Philippe. 2001. *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*. Red. Regina Lubas-Bartoszyńska. Przekł. zbior. Kraków: Universitas.

Lévi-Strauss Claude. 1970. *Antropologia strukturalna*. Przeł. Krzysztof Pomian. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Lyotard Jean-François.** 1983. *Le Différend*. Paris: Minuit.
- Lyotard Jean-François.** 1998. *List o historii powszechnej; Nota o uprawomocnieniu*. W: Jean-François Lyotard. *Postmodernizm dla dzieci. Korespondencja 1982–1985*. Przel. Jacek Migasiński. Warszawa: Fundacja Aletheia. S. 35–54, 55–82.
- van Manen Max.** 2016. *Phenomenology of Practice. Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing*. London–New York: Routledge.
- Ricoeur Paul.** 2018. *O sobie samym jako innym*. Przel. Bogdan Chelstowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Taylor Charles.** 2001. *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Przekł. zbior. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing.* 2013. Red. Hans Renders, Binne de Haan. Egodocuments and History Series, vol. 7. Leiden–Boston: Brill.

Maria Gołębiewska

THE ANECDOTE AND THE EPISODE AS EXAMPLES OF THE PRECEDENT ANALOGY

(abstract)

What serves as a starting point for the article are theses regarding the analogy in legal acts and regulations – the rule analogy and the precedent analogy. What in turn serves as its point of reference are theses concerning cultural schematization, which include narrative patterns of myth, general (universal) history, and individual history. The legal rule and precedent analogies may be considered as argumentative and narrative strategies. The precedent analogy plays an important role in contemporary, modernist, individualized biographical and autobiographical micronarratives. In fact, the anecdote and the episode may be examined as examples of the precedent analogy.

In the contemporary humanities, as well as in the social sciences, the presence of “travelling concepts” has been observed (Mieke Bal). The “episode” and the “anecdote” can be seen as examples of this inter- and trans-disciplinary concept. With this in mind, the article poses questions regarding the argumentation that refers the anecdotal and the episodic in microhistories, especially in particular, individual histories, and, above all, in subjective (auto)biographies.

The terms “episode” and “anecdote” pertain to two different modes of describing that which is instant, short-lived, and seemingly included in the allegedly coherent historical whole. The former refers to an extraordinary event that constitutes a breach and disrupts the much sought-after temporal and semantic coherence which helps give

meaning to events. The anecdote, by contrast, confirms this coherence (which includes alleged historical purposefulness and necessity) along with a revealed sense. What serves as a crucial context for the reflections presented in the article is the theory put forward by Max van Manen in *Phenomenology of Practice. Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing*. In his applied phenomenology, van Manen proposes an argumentative reference to the history of an individual subject – to biography, which he recognizes not only as a documentary testimony to individual existence, but also as an “anecdote” – an example of a general subjective attitude.

KEYWORDS

analogy; rule; precedent; anecdote; episode; biography